

Στον «υπόγειο» δρόμο για την ελευθερία

ΠΕΜΠΤΗ, 12 ΙΟΥΛΙΟΥ 2018 00:00

Για το μυθιστόρημα του Κόλσον Γουάιτχεντ «Ο υπόγειος σιδηρόδρομος» (μτφρ. Γιώργος Μπλάνας, εκδ. Ψυχογιός).
Του **Νίκου Ξένιου**

Ο *Υπόγειος Σιδηρόδρομος* του 47χρονου Κόλσον Γουάιτχεντ κυκλοφορεί από τις εκδόσεις Ψυχογιός σε αριστοτεχνική μετάφραση Γιώργου Μπλάνα. Πρόκειται για το έκτο κατά σειράν μυθιστόρημα του νεοϋορκέζου συγγραφέα, που τον έφερε στην τελική ευθεία για το Μπούκερ και του εξασφάλισε το βραβείο Πούλιτζερ το 2017.

Από τον πραγματικό στον μυθιστορηματικό «Υπόγειο»

Το βιβλίο θυμίζει εκείνο το κεφάλαιο στα *Εκατό χρόνια μοναξιάς* του Γκαμπριέλ Γκαρσία Μάρκες όπου η σφαγή των εργατών στις φυτείες μπανάνας αποκρύπτεται από τις επίσημες εκδοχές της ιστοριογραφίας και έτσι περνά στα άγραφα της ιστορικής μνήμης των ανθρώπων. Στο βιβλίο του Γουάιτχεντ, οι μαύροι δεν επιτρέπεται να ξέρουν να διαβάζουν: η ποινή είναι βγάλσιμο των ματιών! Ο Γουάιτχεντ ανέβαλε τη συγγραφή του βιβλίου του λόγω του νεαρού της ηλικίας του, θεωρώντας πως ένα τέτοιο βιβλίο θα προϋπέθετε ωριμότητα και εμπειρία ζωής για να γραφεί. Παράλληλα, συνέχισε την εκτεταμένη έρευνά του σε αρχεία, σε βιβλιοθήκες, σε προσωπικές μαρτυρίες, ακόμη και σε αγγελίες αγοραπωλησίας σκλάβων. Συγκέντρωσε και μελέτησε 2.300 πρωτοπρόσωπες εκμυστηρεύσεις που συγκεντρώθηκαν το 1930 από το Federal Writers' Project. Και, ενώ σκόπευε πρωταγωνιστής του να είναι ένας νέος άντρας, τελικά επέλεξε την περσόνα της Κόρα.

Το μυθιστόρημα πραγματεύεται τη ζωή αυτής της δεκαπεντάχρονης μαύρης σκλάβας που δραπετεύει από μια φυτεία της Τζόρτζια για ν' αναζητήσει την τύχη της σε ένα παράλογο, ρατσιστικό κόσμο, ακολουθώντας τα ίχνη της μητέρας της.

Το μυθιστόρημα πραγματεύεται τη ζωή αυτής της δεκαπεντάχρονης μαύρης σκλάβας που δραπετεύει από μια φυτεία της Τζόρτζια για ν' αναζητήσει την τύχη της σε ένα παράλογο, ρατσιστικό κόσμο, ακολουθώντας τα ίχνη της μητέρας της. Η Κόρα είναι ένας πολύ ζωντανός και δυναμικός γυναικείος χαρακτήρας: υποστηρίζει τη μικρή της «φυτεία» (τέσσερα τετραγωνικά μέτρα γης που καλλιεργούσε η μητέρα της) ενάντια στην παραβίαση ενός βίαιου

νέγρου, υποστηρίζει και προστατεύει τον Τσέστερ, ένα μικρό σκλαβάκι, από την οργή του αφέντη του. Στη Νότια Καρολίνα η Κόρα βρίσκει δουλειά σε ένα Μουσείο Επιτευγμάτων (Living History), όπου υποδύεται σχηματικά την κοινώς αποδεκτή εικόνα stand still περί του δουλεμπορίου: αυτή η εικόνα είναι παραπλανητική, απηχεί τη ματιά των λευκών και την ανάληψη ηθική του ιδιοκτήτη των φυτειών. Η ζωή στην Αφρική, το πέρασμα μιας γαλέρας με σκλάβους, η ζωή σε μια φυτεία, σκηνοθετημένα μέσω του αφηγήματος των λευκών, ενσαρκώνει την παραποίηση της ιστορίας των μαύρων.

Στον δεύτερο σταθμό του πολύπαθου ταξιδιού της προς το άγνωστο, η Κόρα αναγκάζεται να ζει σαν το ποντίκι, παρακολουθώντας από μια σχισμή τον αφανισμό της μαύρης φυλής: διαβάζει κρυφά στη σοφίτα, τη Βίβλο και διάφορα αλμανάκ. Σαν τον Γκιούλιμπερ του Τζόναθαν Σουίφτ, η Κόρα συναντά διαφορετικά σύμπαντα σε κάθε σταθμό όπου αποβιβάζεται. Οι τραυματικές εμπειρίες της μαύρης φυλής, η βαρβαρότητα της λευκής, η πλήρης απανθρωποποίηση και εκμετάλλευση περιγράφονται με αδρούς, ρεαλιστικούς τόνους. Το βιβλίο έχει μεγάλες αφηγηματικές αρετές: οικοδομεί τον τρόπο με τη δεξιοτεχνία ενός Στήβεν Κινγκ, ενώ χωρίς να εξιδανικεύει το μοντέλο του «Μπαρμπα-Θωμά», ο Γουάιτχεντ στέκεται με ευαισθησία απέναντι στη βία που μπορεί να ασκηθεί υπό αυτές τις συνθήκες, και μάλιστα συχνά από τους ίδιους τους σκλάβους πάνω στα αδέρφια τους. Έχοντας συνείδηση των συνήθων αφηγηματικών συμβάσεων ενός βιβλίου με αγωνιώδη υπόθεση, ο συγγραφέας επιστράτευσε κεφάλαια «αποπροσανατολιστικά» και διάνθισε το βιβλίο με την ανάδυση πολλών δευτερευόντων χαρακτήρων: για παράδειγμα, ο κυνηγός κεφαλών Ρίτζουεϊ είναι μια μορφή μοναδική μέσα στον κυνισμό της, πειστική μέσα στην απόλυτη απουσία ηθικών αναστολών.

Η πολύ ανθρώπινη μορφή του βιβλίου

Στην ευφάνταστη σύλληψη του Γουάιτχεντ, το «Underground Railroad» στο βιβλίο δεν εμφανίζεται ως μεταφορά, αλλά συντίθεται από πολύ συγκεκριμένη εικονοπλασία: ποιητική αδεία, μηχανικοί και μηχανοδηγοί της περιόδου προ του αμερικανικού Εμφυλίου πολέμου κινούν υπογείως ένα μυστικό δίκτυο από τούνελ και ράγιες που οδηγούν τους φυγάδες σκλάβους σε Πολιτείες εκ πρώτης όψεως μεγαλύτερης φυλετικής ανοχής, π.χ. στη Νότια Καρολίνα, σε μια πολιτεία που τους φαίνεται παράδεισος... μέχρις αποδείξεως του εναντίου: μαζικές υστερεκτομές πραγματοποιούνται κάτω από τη μύτη τους. Η πρωταγωνίστρια θα συνειδητοποιήσει με τρόπο ότι ένα καλά οργανωμένο «ιατρικό κέντρο» δεν είναι, στην ουσία, παρά ένα καλοστημένο πείραμα ευγονικής και –ίσως– και γενοκτονίας.

Το κυριότερο που κανείς αποκομίζει από την ανάγνωση αυτού του υπέροχου βιβλίου είναι η αίσθηση πως μέσα στη λογοτεχνική αφήγηση δεν μεταμορφώνεται μόνο ο ήρωας σε κάποιον άλλον, αλλά και ο αναγνώστης.

Η τελική μορφή του βιβλίου απέχει πολύ από την αρχική του σύλληψη. Γράφοντας για τους διαύλους δραπετεύσης των μαύρων σκλάβων από τις φυτείες του αμερικανικού Νότου, ο Γουάιτχεντ ήθελε να προσδώσει γνωρίσματα μαγικού ρεαλισμού στο βιβλίο του: έτσι επινόησε ένα δίκτυο υπόγειου σιδηροδρόμου που υποτίθεται ότι έχει ως εξόδους κάποια κτίσματα που ανήκουν σε κατακριτές του ρατσισμού, σε μιαν εποχή όπου ο απόλυτος ρατσισμός ήταν κοινός τόπος. Δομημένη κατά επεισόδια, η περιπέτεια της Κόρα αποκαλύπτει σταδιακά όλες τις κρυφές πτυχές και τις φανερές συνέπειες του ρατσισμού. Η Κόρα είναι η ευθεία απόγονος μιας μακράς γραμμής αίματος μαύρων γυναικών που αντιστάθηκαν στη λευκή βία. Ράτσα, φυλετισμός και υπεροχή της λευκής φυλής είναι τα θέματα που θίγει το βιβλίο.

Η κατανόηση του ιστορικού φαινομένου της εμπορίας ανθρώπων και η εμπάθυνση στο νομικό σύστημα που υποστήριξε κάτι τέτοιο στις Η.Π.Α. δίνει μια πλήρη, εναργέστατη εικόνα μιας επαχθούς πολιτιστικής κληρονομιάς, στα κιτάπια της οποίας έχουν καταγραφεί βασανιστήρια, σεξουαλική βία, ακρωτηριασμοί, λιντσαρίσματα, απίστευτη σκληρότητα και απανθρωπιά. Πρόκειται για ένα εναλλακτικό αφήγημα, μακράν της τυποποιημένης παρουσίασης των σχολικών βιβλίων και των ταινιών του κινηματογράφου, το περίγραμμα του οποίου σκιαγραφεί και την αμερικανική αντίληψη περί ανθρώπινης κοινότητας εν γένει: «συχνά μια χρήσιμη

ψευδαισθηση είναι καλύτερη από μίαν άχρηστη αλήθεια». Το κυριότερο που κανείς αποκομίζει από την ανάγνωση αυτού του υπέροχου βιβλίου είναι η αίσθηση πως μέσα στη λογοτεχνική αφήγηση δεν μεταμορφώνεται μόνο ο ήρωας σε κάποιον άλλον, αλλά και ο αναγνώστης.

Ο Κόλσον Γουάιτχεντ

Ο πραγματικός «Υπόγειος Σιδηρόδρομος»

Στην πραγματικότητα, με τη συμβολική προσωνυμία «Υπόγειος Σιδηρόδρομος» οι φιλελεύθεροι ακτιβιστές των Η.Π.Α. υπαινίσσονταν ένα χαλαρό δίκτυο «επαφών» που διατηρούσαν σε κάθε μια από τις βόρειες πολιτείες και κατά μήκος της συνοριακής γραμμής με τον Καναδά. Δεν υπήρχε επίσημη «ιδιότητα μέλους» για λόγους ασφαλείας, ούτε κανείς κρατούσε ονομαστικά αρχεία, ωστόσο συγκεκριμένο δίκτυο πράγματι υπήρξε, και έγραψε Ιστορία. Γενικευόμενος ο όρος άρχισε να υποδηλώνει κάθε λευκό «abolitionist» που υποστήριζε την υπόθεση των μαύρων (ο ιστορικός James M. Mc Pherson χρησιμοποιεί τον όρο αυτόν για καθένα που έδρασε για την άμεση, άνευ όρων κατάργηση του δουλεμπορίου στις Η.Π.Α).

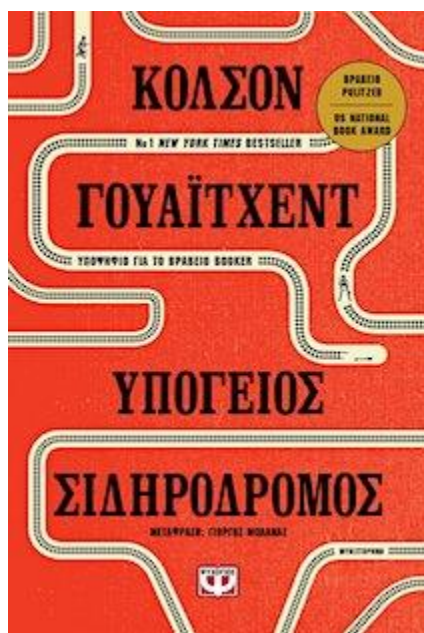
Στην πραγματικότητα, με τη συμβολική προσωνυμία «Υπόγειος Σιδηρόδρομος» οι φιλελεύθεροι ακτιβιστές των Η.Π.Α. υπαινίσσονταν ένα χαλαρό δίκτυο «επαφών» που διατηρούσαν σε κάθε μια από τις βόρειες πολιτείες και κατά μήκος της συνοριακής γραμμής με τον Καναδά.

Μόνο μετά τον Εμφύλιο κάποια μέλη άρχισαν να αποκαλύπτουν την ταυτότητα και τη δράση τους. Ο όρος «υπόγειος σιδηρόδρομος» χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά κατά τη δεκαετία του 1840 από ομάδες Κουάκερων του Βορρά, κυρίως από την περιοχή της Φιλαδέλφειας, και επεκτάθηκε στους Κουάκερους που μετακινήθηκαν από τη Μασαχουσέτη στη Βόρεια Καρολίνα και βοηθούσαν περίπου χίλιους σκλάβους ετησίως στο να δραπετεύουν και να κρύβονται από

την ανάληψη πολιτειακή νομοθεσία περί δραπετεύσης και ανθρωπίνης ιδιοκτησίας. Το δίκτυο επεκτάθηκε στο Οχάιο και στην Ιντιάνα, ενώ ο ιδεώδης τρόπος προορισμού ήταν ο βρετανοκρατούμενος Καναδάς. Η περίπτωση του Αβραάμ Λίνκολν είναι διαφορετική: το ρεπουμπλικανικό κόμμα είχε ως μόνιμο αίτημά του τη σταδιακή κατάργηση της δουλείας. Όσο για τον Τόμας Τζέφερσον, παρά το γεγονός ότι είχε σκλάβους ο ίδιος, στη Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας χρησιμοποίησε σκληρή γλώσσα κατά της κακομεταχείρισης των μαύρων. Ο Βενιαμίν Φραγκλίνος, επίσης ιδιοκτήτης σκλάβων, εχρημάτισε ηγετικό στέλεχος της Εταιρείας για την Κατάργηση της Δουλείας στην Πενσυλβανία.

Το πρώτο σύνταγμα, μετά τον αγώνα της ανεξαρτησίας των Η.Π.Α., που προέβλεπε επίσημα κατάργηση της δουλείας ήταν αυτό του Βέρμοντ (1777), και ακολούθησε η Πενσυλβανία το 1780. Η Νέα Υόρκη και το Νιου Τζέρσεϊ σταδιακά εφήρμοσαν φιλελεύθερη νομοθεσία και το 1804 ο θεσμός της δουλείας είχε περιοριστεί σημαντικά στις βόρειες πολιτείες. Επί προεδρίας Τζέφερσον, το 1807, απαγορεύτηκε η εισαγωγή σκλάβων από την Αφρική. Κατά τη δεκαετία 1850 οι δεκαπέντε πολιτείες του αμερικανικού Νότου συνέχισαν να την εφαρμόζουν πεισματικά (4.000.000 σκλάβοι) εφόσον εξυπηρετούσε την καλλιέργεια του βαμβακιού, της ζάχαρης και του καπνού. Ο Αμερικανικός Εμφύλιος του 1861 οδήγησε στην κατάργηση του δουλεμπορίου σε τέσσερις ακόμη πολιτείες. Το 1863 με τη Διακήρυξη του Λίνκολν οι αφροαμερικανοί ήταν πια ελεύθεροι σύμφωνα με τον νόμο και πολλοί υπηρέτησαν στο εξής στον αμερικανικό στρατό. Βεβαίως ο ρατσισμός συνεχίστηκε και συνεχίζεται και μέχρι σήμερα. Η Διακήρυξη αυτή προέβλεπε και την απελευθέρωση των ινδιάνων σκλάβων, καθώς και των σκλάβων στο έδαφος της Αλάσκα, που εντάχθηκε ως 52η Πολιτεία το 1867.

* Ο **ΝΙΚΟΣ ΞΕΝΙΟΣ** είναι εκπαιδευτικός και συγγραφέας.

Υπόγειος σιδηρόδρομος

Κόλσον Γουάιτχεντ

Μτφρ. Γιώργος Μπλάνας

Ψυχογιός 2018

Σελ. 432, τιμή εκδότη €17,70